

Natura și rolul adunărilor de stări în Moldova

Angela POPOVICI,
doctor în istorie, conferențiar universitar,
Academia de Administrare Publică
de pe lângă Președintele Republicii Moldova
Corneliu POPOVICI,
doctor în filozofie, conferențiar universitar

SUMMARY

The state may be considered an ensemble of institutions that exercise authority on a given territory and population. The institutions are the mirror of the society that created them, evolving simultaneously. The representative institutions, as gatherings of privileged social categories, have played an important role in the social and political life of the medieval state.

Statul poate fi considerat un ansamblu de instituții care exercită autoritatea asupra unui anumit teritoriu și asupra unei anumite populații. Instituțiile sunt oglinda societății care le-a creat, evoluând odată cu aceasta. Instituțiile reprezentative ca adunări ale categoriilor sociale privilegiate au avut un rol important în viața sociopolitică a statului medieval.

În condițiile în care se cerea soluționarea unor importante probleme politice și economice, devenea necesară consultarea unei largi adunări reprezentative din care făceau parte nobilii, clerul, reprezentanții orașelor. La început, adunările erau convocate de regalitate cu anumite ocazii cu rol consultativ, pentru a lua decizii în anumite probleme importante ale vieții statului. Cu timpul, acestea s-au transformat în instituții permanente, devenind organe reprezentative ale stărilor. Asemenea adunări au existat aproape în toate țările europene: *Statele Generale* – în Franța, *Parlamentul* – în Anglia, *Cortesurile* – în Spania și Portugalia, *Dietă* – în Ungaria, *Congregațiile* și apoi *Dietă* – în Transilvania, *Seimul* – în Polonia, *Marea Adunare a Țării* – în Moldova și Țara Românească. Aceste adunări au avut un șir de trăsături comune, dar și particularități în ceea ce privește componența, atribuțiile și evoluția lor.

Adunările reprezentative ale stărilor au apărut din necesitatea soluționării unor probleme majore a căror importanță pretindea o autoritate mai mare decât a Sfatului monarhului. În țările în care au existat, ele aveau atribuții similare și competențe în soluționarea problemelor judiciare, financiare (stabilirea unor impozite și obligații speciale), militare (chemarea sub arme),

politice (probleme de politică internă și externă, succesiunea la tron).

În Europa Centrală și de Est marea nobilime a avut un rol decisiv în cadrul adunărilor în condițiile în care rolul reprezentanților orașenimii era secundar. Este cazul Poloniei, Ungariei, Moldovei și Țării Românești.

În Țara Moldovei adunarea stărilor sociale, numită în documentele epocii „sobor”, „mare sobor”, „sfat de obște”, „adunare obștească” sau „adunare a toată țara”, adică *Mare adunare a țării*, este unul din organele reprezentative caracteristice ale epocii medii, alături de domnie și de sfatul domnesc. Când „toată țara” privilegiată, fără țărani, și de cele mai multe ori fără orașeni, se aduna împreună cu marii boieri, cu clerul și sfatul domnesc pentru probleme generale de o importanță deosebită, se poate vorbi de *Marea adunare a țării*. Adesea însă domnul reunește o adunare a boierilor și a reprezentanților clerului care se deosebește de cea dintâi, rezervându-i-se numele de „sfat de obște”. Prin atribuții, cele două tipuri de adunare nu pot fi bine distinse, deși alegerea domnului și problemele importante de politică generală (recunoașterea suzeranității, plata tributului, războiul sau pacea, așezarea sau desființarea de impozite, revendicarea unei carte de libertăți, statutul țărănimii), să fie de competența *Marii adunări a țării*. Aceleași probleme pot fi rezolvate fără adunare sau cu un sfat de obște. Atribuții judiciare au ambele feluri de adunări, fără a putea distinge alt criteriu decât acel al unei importanțe mai mari a procesului dezbătut în marea adunare, importanța apreciind-o domnul, cu prilejul convocării.

Adunarea stărilor, de tip lărgit sau restrâns, reflectă o structură fundamentală de stări a societății medievale. Ca și domnia și sfatul, *adunarea de stări* are un caracter de instituție fundamentală. Ea este reprezentativă în sensul organic al reprezentării medievale: superiorul reprezintă organic pe „cei de jos”, alegerea, practică în forme puțin rigide, nu este indispensabilă, putând fi înlocuită prin acte de desemnare autoritară din partea domnului, socotit că poate conferi celui ales de el caracterul de reprezentant în raport cu o stare subordonată domniei. Chiar în aceste limite adunarea de stări este organul cu cea mai largă bază socială și cu cele mai largi și reale posibilități de acțiune.

Referitor la originea instituției, se poate admite că ea a fost rezultatul unei sinteze, care n-a întrunit mai târziu cele mai favorabile condiții de dezvoltare. Originea adunării de stări în Moldova trebuie căutată atât în tradiția vechilor adunări de obști vicinale și de vale (ținut, țară), cât și în practica bizantină a unor adunări laice cu o structură de stări mai puțin cristalizate decât în Occident și a adunărilor bisericii.

Aceasta a influențat procesele locale care au împins spre un net caracter feudal al adunărilor de stări în Moldova și Muntenia, în strânsă legătură cu modelele polone (*seim*, termen regăsit în documentele moldovene din secolul al XV-lea), rusești (*zemski sobor*) și ungare (*dieta*). Aceasta explică de ce în numeroase documente străine s-a considerat firesc să se aplice instituției reprezentative din această zonă, cu toate particularitățile sale, terminologia clasică : *parlamentum*, *congregația*, *dieta*, după cum se vorbește și de *status* (stări).

În *Transilvania*, începând încă din secolul al XI-lea, tendința de autonomie s-a manifestat prin luptele ducilor și apoi ale voievozilor față de conducerea de la Alba Iulia și de la Buda, luptele voievozilor locali față de voievodul Transilvaniei, când acesta reprezenta organizația centrală regală, luptele de desprindere a voievozilor Transilvaniei din sistemul feudal centralizat, răscoalele țărănești și, mai ales, *congregațiile și dietele* provinciale separate.

În Moldova rolul *politic* al instituției reprezentative era precumpănitor și privea, în special, alegerea domnului, cu o largă participare a „întregii țări”, în realitate – a păturilor privilegiate, cu excluderea țărănimii dependente și chiar a celei libere. Adunările mai aveau rolul de a decide, împreună cu domnul, cu privire la rapor-

turile de suzeranitate cu țările vecine, în special, după apropierea primejdiei otomane.

Astfel, privilegiul moldovenesc din 1441, unul dintre cele mai vechi privitoare la această instituție, poartă mențiunea că a fost întocmit în cadrul unui „*seim*” ce a avut loc într-un sat din apropierea unei curți domnești. Omagiul de vasalitate pe care domnul Moldovei și marii boieri îl prestează în anul 1448 regelui Poloniei a avut loc *in congregatione proxima seu parlamenta*, convocat de domn, în timp ce versiunea slavonă a documentului precizează că cei care nu au fost de față urmează să-și dea consimțământul la viitorul „*seim*”. În 1456, un „sfat” la care au participat, cel puțin, șaizeci de boieri, împreună cu domnul Moldovei, a dezbătut problema plății tributului cerut de sultanul Mahomed al II-lea.

Adunările de stări, având ca scop *alegerea domnului*, au fost numeroase în Moldova și au avut loc în anii 1457, 1504, 1517, 1527, 1546, 1551, 1552, 1561, 1600.

În Moldova, o adunare decidea în 1538 supunerea față de Poarta otomană, iar în 1574 opunea o rezistență eroică aceleiași puteri. Adunarea din 1597 a trimis delegați la dieta poloneză. În caz de abdicare (1551, 1591), adunările de stări au fost convocate pentru a face față unor situații speciale.

Adunările erau convocate de către domn și participarea lor la unele acte este la fel de necesară ca și acordul celor absenți (Moldova, 1448) care trebuie obținut la următoarea adunare. Actele autoritare ale unor domni, cum au fost de pildă alegerea de către Ștefan cel Mare a fiului său Bogdan ca urmaș, necesitau și ele — chiar după pedepsirea exemplară a celor ce se împotriveau — o „recunoaștere” formală din partea membrilor adunării.

În ceea ce privește atribuțiile *judiciare*, nu se poate indica în perioada voievodală decât un singur caz, acel al adunărilor (*seim*) mixte, moldo-polone, având ca sarcină reglementarea conflictului de frontieră dintre cele două țări, în Moldova, se pot distinge, mai bine decât în Țara Românească, o serie de adunări, cu o largă participare a boierimii („toți boierii noștri mari și mici”, împreună cu dregătorii domnești), încă de la sfârșitul secolului al XIV-lea pentru a confirma donațiile domnești către mănăstiri, activitate ce îmbina atribuțiile politice cu cele juridice.

Adunările de stări cu caracter *nobiliar* din secolul al XVII-lea ne îngăduie să identificăm cu destulă siguranță atribuțiile judiciare. În raport

cu adunările de stări din alte state (de exemplu, Franța), utilizarea mai largă a adunării stărilor în materie judiciară constituie o particularitate a evului mediu, deși aici structura și tehnica reprezentativă nu se dezvoltă atât de mult ca în Occident.

Nu constituia un recurs la judecata unei adunări de stări procedeul lui Gheorghe Duca, la 17 octombrie 1680, când delegă patru boieri mari să judece pricina unui cetățean polon cu boierul moldovean, Ursache, adversarul său politic. Boierii își adună zece negustori, dintre care doi erau staroști. Fără a putea vorbi aici de adunarea stării negustorilor, totuși este evidentă intenția domnului nu numai de a face apel la un fel de expertiză a negustorilor, într-un proces cu implicații comerciale, dar și de a da satisfacție și o garanție negustorului polonez, făcând ca la hotărâre să participe un larg colectiv de negustori, reprezentativ pentru starea negustorilor din Moldova. În secolul al XVIII-lea, recursul la negustori pentru rezolvarea aspectelor tehnice ale unui proces va lua tot mai lămurit caracterul unei expertize.

Regimul nobiliar a fost deci o perioadă de largă folosire a adunărilor de stări, inclusiv în materie judiciară. Nu s-a ajuns însă la un statut precis nici din punctul de vedere al terminologiei, nici al contingențelor cu divanul lărgit, nici al procedurii și competenței, ce rămâne din cele mai elastice, cu o restrângere treptată și inegală numai în ceea ce privește alegerea domnului, din cauza noilor procedee impuse abuziv de puterea suzerană.

Convocarea altor stări decât boierimea și clerul a fost destul de rară, și dictată de împrejurări excepționale. Acum apar și unele adunări care în mod evident sunt impuse domniei, fără însă ca evoluția pe această linie să se adâncească și fără a se ajunge la adunări cu caracter periodic și de state generale, care să constituie o reală și eficace limitare a puterii domnești, și să poată exercita un control asupra acesteia. Baza și tehnica reprezentării rămân tot feudale (reprezentare organică, tradițională), în unele cazuri participarea adunării de stări la darea hotărârii pare destul de activă, totuși și aici domnul este acela care „decide”. Mai mult decât atât, adesea, în fapt, ca în cazul judecăților din 1692 și 1715, în Moldova, își impune în mod direct (Constantin Cantemir) și chiar brutal (Nicolae Mavrocordat) voința pentru a face să triumfe interesele politice personale; în cazul lui Mavrocordat printr-o

scandaloasă răstălmăcire a principiilor juridice, abundant invocate.

Formele pe care le-au îmbrăcat adunările de stări în arealul dunăreano-pontic pot fi definite în funcție de mai multe criterii. După *obiectul* hotărârilor pe care trebuiau să le ia, ele pot fi divizate în adunări cu caracter intern și extern. Acestea din urmă aveau ca obiect să delibereze asupra încheierii de tratate de alianță, de vasalitate sau omagiu, convenții de comerț și judiciale, plata tributului, declarații de război, încheierea păcii.

Adunările cu caracter intern aveau ca obiect alegerea domnului, dar și probleme de organizare bisericească, judiciale, militare, financiare și fiscale. În aceeași categorie intrau constituirea de privilegii, abdicarea, prescripția dreptului de urmărire a țaranilor fugari, modificarea statutului țaranilor aserviți, aplicarea dreptului scris, iar mai târziu și a reformelor legislative.

În general, adunările erau convocate pentru soluționarea unei singure probleme, adunările cu caracter complex erau o excepție. În funcție de componența lor, adunările de stări puteau fi generale (marea adunare a țării, soborul) sau de obște. În concepția vremii, o astfel de adunare era generală, chiar dacă numai una sau două dintre stări erau prezente: nobilimea și clerul. Absența altor stări nu pare a lipsi adunarea de caracterul său de obște în Moldova, dar și în Țara Românească. Sfatul de obște, până la mijlocul secolului al XVIII-lea, este adesea prezentat în documente ca rezultând din reuniunea a două sau trei adunări distincte: ale bisericii (sobor bisericesc), ale nobilimii (sobor mirenesc sau boieresc) sau „altă obște” ori „țară” ale cărei atribuții nu sunt prea clare¹.

În Moldova, în epoca medie nu întâlnim „adunări ale notabililor”, ca în Franța. Alături de adunările de stări având ca obiect soluționarea unor probleme religioase, mai erau și adunări ale clericilor (soboare) cu caracter profesional. Doar în mod excepțional, în Moldova, la 1 ianuarie 1750 biserica a luat și inițiative privitoare la problemele de stat. În 1750, mitropolitul Iacob Putneanu reunește la Iași o adunare a cărei alcătuire nu este bine cunoscută, dar la care nu au luat parte nici domnul, nici boierii. S-a proclamat, cu această ocazie, dreptul exclusiv al clerului autohton de a deține funcții înalte în ierarhia bisericească, precum și datoria de a se respecta și a se apăra obiceiurile țării.

În funcție de *teritoriul* pe care au loc, adunări-

le de stări se deosebesc în: generale și regionale sau provinciale. În Moldova nu cunoaștem existența unor adunări de acest gen datorită politicii de centralizare promovate de domni. Adunările de stări au reprezentat întotdeauna „țara”, adică toate categoriile privilegiate, indiferent dacă reprezentau sau nu toate regiunile. Existența în Moldova a unor teritorii cu o anumită autonomie, „țări” despre care vorbește D. Cantemir, dispunând de un „sfat” sau „mare sfat” propriu nu infirmă această realitate, deoarece hotărârile luate de aceste organe colective nu aveau un caracter politic, iar efectele lor erau strict locale.

După criteriul *procedurii de convocare*, adunările de stări se deosebesc în cele convocate de domn din inițiativă proprie și cele pe care domnul le convoacă sub presiunea grupărilor interesate, presiune care putea fi exercitată, în special, de populație în cazurile de nemulțumire provocate de sporirea dărilor, de intensificarea aservirii etc.

Prin însăși natura lor, adunările de stări ar trebui să aibă la bază principiul *electiunii*. În cadrul adunărilor cu caracter reprezentativ real, participanții aveau fie un mandat imperativ, fie fără un astfel de mandat, putând să decidă în funcție de împrejurări. În fapt, domnul era cel ce hotărâra care sunt cei ce trebuie convocați și aceasta în virtutea dreptului personal pe care-l avea, în calitate de senior, de a cere sfatul vasalilor și supușilor săi, pe care îl putea accepta sau respinge. În sistemul feudal a cere sfat și a primi ajutor era și o datorie, așa cum pentru vasali și supuși era și un drept de a le oferi fie direct, fie prin reprezentare, în cadrul unei adunări legal constituite. Dreptul acesta personal va căpăta din ce în ce mai mult un caracter public care îi va conferi un statut instituțional. În pofida caracterului decisiv al voinței domnului în convocarea adunărilor, ele urmau anumite reguli de care însuși domnul trebuia să țină seama. Pe de altă parte, ele fiind expresia unui anumit raport de forță, în stabilirea componenței lor trebuia să se țină seama de acest fapt esențial. De altfel, în mentalitatea feudală, însăși desemnarea de către suveran a membrilor unei adunări constituia o expresie a caracterului său reprezentativ.

În funcție de valoarea lor juridică, adunările de stări pur consultative trebuie deosebite de cele ale căror decizii domnul era obligat să țină seama. De regulă, adunările luau decizii ce constituiau doar un aviz pentru domn. Acesta din urmă, printr-un act emanat de cancelaria sa,

transforma hotărârea adoptată de adunare într-un document de stat obligatoriu; sub raport politic, interveneau, după caz, dezbateri, tranzații, amendamente. Erau însă și cazuri când domni trebuiau să țină seama de opinia adunării, chiar dacă nu era de acord cu ea.

Practica judecătii prin adunare de stări lua o formă cu totul deosebită atunci când domnul, cum ar fi Matei Basarab, trimitea, la 6 martie 1644, pe unii împetricinați, (fie că erau negustori, fie că se puneau în discuție probleme cu caracter comercial) în fața unui colectiv de negustori, ce dădeau o carte de judecată (pregătitoare) întărită de domn. Aici judecata emana într-un anumit fel de la starea negustorilor. În Moldova, se întâlnește o practică asemănătoare, iar în secolul al XVIII-lea această practică se va transforma treptat în *expertiza* profesională, cerută unor elemente negustorești, ca profesioniști.

În Moldova, la 1 august 1615, Ștefan Tomșa judeca un important proces al propriei sale ctitorii, mănăstirea Solca, într-o adunare alcătuită din toți arhieriei și egumenii câtorva mănăstiri, boierii mari și mici.

Cu o altă ocazie, o adunare asemănătoare, împreună cu fiii aceluși domn, poartă numele de „sfat de obște” la 31 martie 1618 și eliberează un privilegiu de imunitate călugărilor de la Schit față de mănăstirea Sucevița.

La 7 aprilie 1618, adunarea ce judeca un litigiu bisericesc era alcătuită din trei arhieriei și din toți boierii mari și mici, precum și din sfatul domnesc obișnuit. Reprezentanții bisericii lipsesc la 4 aprilie 1617 și la 20 aprilie 1617 – 20 martie 1618, când participă fiii domnului. La adunarea tuturor boierilor mari și mici din 15 martie 1634, pentru un proces delicat între două mănăstiri puternice (Bisericieni și Bârnova), participă patru episcopi, fără egumeni. Aceeași compoziție o avea adunarea din 5 decembrie 1633 pentru procesul dintre aceleași mănăstiri cu privire la satul Vânători. Adunarea care la 14 mai 1625 judeca din nou un proces al mănăstirii Solca cu boierul Cristea care mai pierduse cauza la 23 iulie 1618, adunare alcătuită din episcopi „cu toți boierii noștri moldoveni”, oscilează între o adunare de stări și un divan lărgit.

Adunarea de stări convocată la 23 februarie 1627 de Miron Barnovschi cu privire la regimul juridic al domeniilor confiscate pentru trădare de la hatmanul Isac Balica, ruda domnitorului, avea și ea un caracter politic-legislativ, dar sub forma rezolvării unui caz de speță în care dom-

nul era în realitate reclamat pentru satele respective. Au participat arhierii, boierii mari și mici și fiii acestora, viitori dregători ai țării care trebuiau să fie solidarizați cu hotărârea luată în favoarea domnului și a neamului său.

În 1653, Gheorghe Ștefan eliberează într-un sfat de obște o mărturie solemnă lui Gheorghe Rakoczi al II-lea, prin care se constată că oștirea acestuia nu pricinuisese nicio pagubă locuitorilor Moldovei. Adunarea se compunea din episcopi, boierimea țării, vitejii și din toate „rândurile” în „chipurile lor” (alte stări privilegiate, probabil slujitorimea organizată militarmente).

În 1692, Constantin Cantemir rejudecă într-o adunare de stări procesul de împărțire și hotărnicire al fostului mare clucer Antiohie Jora cu răzeșii săi, în care marele vornic Velicico Costin, delegat de domn ca judecător, comisese abuzuri, luând mită și aruncând asupra domnului răspunderea sentinței pronunțate. Jora fugise la Constantin Brâncoveanu, devenind hain. Domnul află procedeele lui Costin – dacă relatările cărții de judecată sunt exacte – și, după executarea fără judecată a vornicului, îl iartă pe Jora, pășind la rejudecarea pricinii și stabilind cu această ocazie, post-mortem, vinovăția lui Velicico Costin. La acest așa-numit divan, participă boierii mari și mici și mazilii. Domnul este și judecător, și parte, și în cursul procesului dă mărturie solemnă că nu a autorizat pe Costin să judece strâmb.

Sub Constantin Mavrocordat, o adunare de mari boieri, mazili, călugări, egumeni, negustori, turci și un cadiv fu chemată de domn să răspundă dacă serdarul Lupu – reclamat de Poartă să fie extrădat ca trădător pentru judecată în fața instanțelor otomane – este sau nu trădător. Fiind găsit nevinovat, domnul refuză extrădarea, procedând conform obiceiului. Adică, judecă în prezența turcilor și a unui cadiv, deoarece cei prejudiciați erau niște supuși otomani din ținutul Hotinului.

În 1712, Nicolae Mavrocordat, cu o adunare alcătuită din mitropolit și trei episcopi, din boierii mari și mici (din care 27 de membri semnează hotărârea), judecă pe Ion Neculce, hatmanul și consilierul lui Dimitrie Cantemir, pentru trădare. „Mărturia” adunării din 1 august 1712 este întărită de domn *manu propria*. În același fel, procesul este revizuit în 1721 sub Matei Racoviță și averea confiscată este restituită lui Neculce, pe motiv că n-a fost singurul vinovat, iar firmanul Porții acordase amnistie tuturor celor care greșiseră împreună cu domnul lor.

Convocarea se face formal de către domn, aparent în mod suveran, în realitate potrivit unei tradiții, necunoscute bine de noi și în mod evident adaptate la cerințele momentului. Sunt cazuri când, fără îndoială, unii membri ai adunării au fost „aleși” cu o procedură necunoscută de „stări” în ținuturi; șapte delegați de fiecare ținut. În Moldova, la 1756-1757, orășenii sunt convocați în Moldova la 1703 (alegerea lui Mihail Racoviță), fiindcă Dimitrie Cantemir în „Istoria leroglifică” vorbește de crainicii trimiși pentru convocare, în orașe. Când participă și orășenii, ca în Moldova în anul 1538, mai des slujitorii, mazilii, desemnarea sau alegerea se face după proceduri nedocumentate suficient.

În ceea ce privește efectivele adunărilor, ele nu depășesc 200 de persoane, mai adesea 100-120, putând scădea până la 30, când se pune problema raporturilor cu divanul lărgit. Adunările cele mai numeroase în Moldova au fost cea de la Câmpia Direptate (1457), din 1574, 1741 (2), 1749, 1756 (7). Documentele vorbesc de 115-133 delegați de ținut (boierii, clerul, mazilii, orășenii). Dintre aceștia clericii formează marea majoritate. Pentru un total mediu se adunau 30 de egumeni, 10-20 boieri, 20-30 preoți și călugări, 20-30 curteni și slujitori. La adunările lui Constantin Mavrocordat, datorită naturii acestor adunări, boierii și chiar marii boieri convocați erau mai numeroși.

Dezbaterile constau în darea „sfatului (consilium)” cerut de domn și în acordarea „ajutorului (auxilium)”, dar uneori surprindem existența unor discuții, a unor curente de opinie (1456, 1574), domnul expune adunării nevoile și dorințele sale, și pe baza sfatului ținut se iau hotărâri prezentate sub formă de hrisov domnesc, nu de decizie a adunării.

Hotărârea finală este a domnului, cu referire la dezbaterile din adunare. În unele cazuri privitoare la impozite, ca, de exemplu, cel din domnia lui Constantin Duca, domnul se dezvinovățește, își cere iertare și adunarea satisface, încheind cu: „Dumnezeu să-l ierte”. Semnificativ este jurământul depus de domn că va respecta hotărârile luate și blestemul cu care sunt legați cei prezenți și cei viitori, să păzească aceste hotărâri. Procedura este destul de serioasă și eficientă din moment ce niciun domn, oricât de apăsător de nevoi fiscale, nu călca un astfel de blestem, înainte de a fi obținut formal, cu mijloacele de care dispunea, desfacerea canonică de la autoritatea religioasă competentă.

Și din cauza atribuțiilor judiciare comune, și din punctul de vedere al compoziției schimbătoare și neprecise a adunării stărilor în cazul Moldovei medievale, se pune problema frontierei între această adunare și divanul lărgit. Frontiera a devenit cu atât mai vagă, cu cât a fost mai mare interesul domnului de a rezolva cu ajutorul divanului lărgit, mai ușor de convocat și mânuit, scopuri de esența adunărilor de stări. În documentele moldovenești din anumite perioade se întâlnește frecvent clauza potrivit căreia domnul decidea cu „toți boierii noștri (moldoveni) mari și mici”, înfățișați ca formând în sânul adunării un colectiv separat de „întregul nostru sfat”, care participa și el la consfătuire. Astfel de clauze se refereau, probabil, și la practica unor hotărâri cu care domnul înțelegea să solidarizeze întreaga clasă boierească.

Adunarea stărilor cuprindea reprezentanți

ai unor stări care altfel nu erau niciodată reprezentate direct în divanul domnesc: mazilii, slujitorimea, negustorii. Chiar biserica, atunci când era reprezentată în întregul ei prin episcopi și egumeni, alături de mitropolit, nu mai poate fi considerată că participă la un divan ordinar, fie el lărgit. Desigur, nu trebuie să excludem posibilitatea ca o clauză privitoare la participarea „tuturor boierilor mari și mici” să fi devenit o figură de stil, în spatele căreia nu se mai ascundea totdeauna o adunare reală a stării boierești. Dar chiar cu un caracter fictiv, folosirea unei astfel de clauze este semnificativă, după cum rămâne semnificativ faptul că înainte de a deveni de stil, clauza respectivă a trebuit să exprime o realitate. Ea continuă să reflecte nevoia și tendința domnilor de a afirma și de a putea face poporul să creadă că actele emanau de la întreaga stare conducătoare în stat.

BIBLIOGRAFIE

1. Apetrei C.N., *Istoria administrației publice*, Galați, 2009.
2. Hanga V. *Istoria dreptului românesc*, București, 1980, vol. I.
3. Cernea E., Molcuț E., *Istoria statului și dreptului românesc*, București, 2001.
4. Aramă E., *Istoria dreptului românesc*, Chișinău, 1995.
5. Matichescu O., *Istoria administrației publice românești*, București, 2000.
6. Andreescu M., *Puterea domniei în Țara Românească și Moldova în sec. XIV-XVI*, București, 1999.
7. Grigoraș N. *Instituții feudale în Moldova. Organizarea de stat până la mijlocul sec. al XVIII-lea*. - București: Edit. Academiei, 1971. - V.I. - p. 475.
8. *Instituții feudale din Țările Române. Dicționar*. - București: Edit. Academiei, 1988. - 581 p.

NOTE

¹ Brătianu G., *Sfatul domnesc și adunarea stărilor în țările românești în cadrul istoriei generale*, în *Analele Academiei Române, Ist.*, s. III, tom. XXVIII, mem. 7, 1946-1947, p. 21.

Prezentat: 18 octombrie 2011.

E-mail: angela.popovici2000@gmail.com